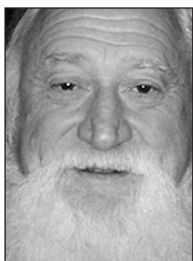

Dossier

Recentere ontwikkelingen in de variatielinguïstiek

JOHAN TAELEDEMAN

Zoals verderop zal blijken, heeft het onderzoek naar taalvariatie tijdens de laatste 40 jaar enorme veranderingen ondergaan. Die veranderingen, die vooral verbredingen waren, zijn echter moeilijk in te schatten als we niet eerst even de situatie van voordien (circa 1970) onder de loep nemen.

Tot +/- 1970

Dr was heel veel aandacht (in de nederlandistiek) voor taalvariëteiten die horizontaal / geografisch naast elkaar stonden. Op het standaardtalige vlak werd er behoorlijk wat onderzoek verricht naar variatie tussen Nederlands en Belgisch (of Vlaams) Nederlands. Daarnaast floreerde de klassieke dialectologie, waarbinnen we ruwweg twee 'genres' konden onderscheiden: enerzijds de beschrijving van de structuur van één dialect (zgn. 'Ortsgrammatiken') en anderzijds de vergelijking van structurelementen in grotere dialectgebieden (zgn. dialectgeografie).

Het lijkt geen twijfel dat deze studies enorm hebben bijgedragen tot een dieper inzicht in (a) de interne structuur van onze dialecten en (b) de opbouw en de gelaagdheid van ons dialectlandschap. Die traditionelere dialectstudies gingen echter gebukt onder een tweeslachtige houding tegenover taalvariatie: enerzijds richtten ze zich op ruimtelijk afbakenbare variëteiten

(Ortsgrammatiken) en variatie (dialectgeografie), maar anderzijds gingen ze lokale / interne variatie uit de weg door zich te richten op het taalgebruik van de 'ideal native speaker' en dus de bestudeerde dialecten als monolithische blokken te beschouwen. Men *wist* wel dat elke taal / elk dialect intern gevarieerd is, maar men *beschouwde* 'afwijkingen' van de doorgaans niet expliciet geformuleerde 'norm' als persoonsgebonden, arbitrair, chaotisch en dus oninteressant voor linguïstisch onderzoek. Een en ander vloeide voort uit de Saussuriaanse dichotomie *langue / parole*, later (1957) door Chomsky in een enigszins ander perspectief hertaald met de tweedeling *competence / performance*. Daarbij werd de erg variabele parole, resp. performance naar de tafelranden van de linguïstiek verwezen. Pas midden in de jaren 1960 werd interne taalvariatie uit het verdomhoekje gehaald dankzij het werk van Labov (o.a. 1966) en andere fakkeldragers van de eerste generatie Amerikaanse *sociolinguïsten*. Zij toonden aan (1) dat interne taalvariatie geen talig randverschijnsel is maar een wezenlijk kenmerk van alle levende talen (2) dat het mogelijk is om orde en gerichtheid te ontdekken in de schijnbare chaos van variatie, mits men gebruik maakt van de gepaste methodes en technieken (o.a. gesofisticeerde statistische analyses).

Verbreding en verdieping van de variatielinguïstiek na 1970

Verdieping en verruiming van de variatielinguïstiek in de laatste vier decennia zie ik in minstens drie opzichten.

Sociolinguïstiek

Van de eerste verruiming is hierboven al de aanzet gegeven: de opkomst van de *sociolinguïstiek*, die juist van interne taalvariatie haar prioritair onderzoeksdomein maakte. Dat variatieonderzoek was niet zozeer gericht op een inventarisering van die variatie, maar had wel in hoofdzaak plaats vanuit de invalshoek dat de waargenomen variatie (heel) vaak een momentopname is van een zich voltrekkend *taalveranderingsproces*. Centrale vragen waren (en zijn): wat is er aan het veranderen, wat zijn de oorzaken (zowel interne als externe) van de in beeld gebrachte veranderingsprocessen, wat is hun teleologie en hoe verloopt precies dat veranderingsproces (welk type van taalgebruikers vormt de voorhoede, wie behoort tot de achterhoede, voltrekt de verandering zich heel geleidelijk of trapsgewijs, etc.).

Zo'n taakstelling impliceert dat de informanten niet alleen aan een bepaald geografisch profiel (b.v. geboren en getogen inwoner van plaats x) dien(d)en te beantwoorden – zoals het geval was in de klassieke dialectologie – maar ook aan een multidimensioneel *sociaal profiel* (b.v. leeftijd, sekse, opleiding en beroep, etc.). Een duidelijk voorbeeld hiervan is het proefschrift van Roeland van Hout (1989) over taalvariatie in het verbale repertoire van Nijmegenaars. Een andere verruiming die door / binnen de sociolinguïstiek geïntroduceerd werd, was de aandacht voor variatie en verschuivingen binnen het totale verbale repertoire van de taalgebruiker. Naast de traditionele belangstelling voor de horizontale / geografische variatie binnen een bepaald segment van het *verticaal* gelaagde verbale repertoire (b.v. de standaardtaal of het dialect) ging / gaat er nu veel aandacht naar verschuivingen op die verticale as. Populaire thema's zijn dan ook *dialectverlies* (zie o.a. Hinskens 1993), *destandaardisering* en de ontwikkeling van *tussentalige variëteiten* (zie o.a. Stroop 1998 voor Nederland, Geeraerts – De Sutter 2003 en Taeldeman 2008 voor Vlaanderen). Een speciale plaats in dit type van onderzoek neemt Rys (2007) in: in haar proefschrift onderzocht ze in welke mate niet in het dialect opgevoede jongeren het lokale dialect alsnog onder de knie krijgen.

Een andere sociolinguïstische verbreding van het variatieonderzoek was dat men niet alleen de variërende / veranderende taalelemen-

ten ging bestuderen, maar ook de manier waarop taalgebruikers die variatie ervaren. Dit leverde heel wat studies op over *attitudes* tegenover de diverse variëteiten uit het verticale spectrum (dialect, tussentaal, standaardtaal) (zie Grondelaers 2012 voor een overzicht). Verwant hiermee is onderzoek naar hoe taalgebruikers de relatie tussen de dialecten van een bepaald gebied inschatten (zgn. *subjectieve of perceptuele* dialectologie, zie Gooskens e.a. 2012 voor een overzicht). Beide genres horen thuis onder de koepel *sociaal-psychologisch* onderzoek.

Intensivering van de wisselwerking met de theoretische linguïstiek

De Nederlandse dialectologie had al vroeg (1930 →) contact met de linguïstische theorievorming, meer bepaald met het Praagse structuralisme (met roergangers als Van Ginneken en Overdiep). Het is echter pas in de jaren 1960 dat de inbedding van de dialectologie in het structuralisme een rijke oogst opgeleverd heeft met onderzoekers als Heeroma, Weijnen en Goossens (zie o.a. Goossens 1969). Intussen was internationaal een nieuw theoretisch-linguïstisch kader tot volle ontwikkeling gekomen: de *Chomsky-aanse generatieve grammatica*. Vanaf ongeveer 1980 zien we ook in de Nederlanden dialectonderzoekers in dialoog treden met die nieuwe theoretische inzichten en wel in *twee richtingen*: aan de ene kant bieden generatieve modellen een interessant(er) verklaringskader voor de bestudeerde dialectgegevens, aan de andere kant kunnen observaties in een of meer dialecten bepaalde theoretische stellingen bevestigen, ontkrachten of verfijnen. Een voorbeeld van die intensieve interactie tussen dialectgegevens en linguïstische theorievorming is het proefschrift van Haegeman (1992). In Nederland is dit soort interactie het sterkst vertegenwoordigd in het Meertens Instituut (Amsterdam).

Dialectonderzoek in wisselwerking met taaltypologie

Bij het begin van de jaren 1960 werden linguïsten zich ervan bewust dat het ook mogelijk is om taalsystemen (of modules daar-

van) te vergelijken op een macro-niveau. Dit zette heel wat interessant onderzoek in gang naar *taaltypologie* (een vroeg standaardwerk in die zin is Greenberg 1966). Met enige vertraging zijn de onderzoekers van Nederlandse dialecten de behoefte gaan voelen om hun bevindingen m.b.t. een of meer Nederlandse dialecten te confronteren met vergelijkbare beschrijvingen van veel taalsystemen uit de hele wereld, dus met bevindingen uit de taaltypologie. Ook bij deze invalshoek verloopt de interactie in twee richtingen: inzicht in de (macro-)variatie in de talen van de wereld kan leiden tot de ontdekking van de relevante parameters voor een adequate beschrijving en verklaring van de bestudeerde Nederlandse dialectgegevens, en tegelijk kan een typologisch perspectief een kader aanreiken dat het mogelijk maakt om de geobserveerde data in te schatten als uitzonderlijk of niet (een mooi voorbeeld hiervan is het proefschrift van De Vogelaer 2008).

Slotsom

Het spreekt vanzelf dat deze nieuwe invalshoeken naar taalvariatie toe het variatielinguïstisch onderzoek vanaf ongeveer 1970 enorm verruimd en verdiept hebben. Door plaatsgebrek konden we het in dit overzicht niet eens hebben over het feit dat steeds meer variëteiten bij dit soort onderzoek betrokken worden (ik noem hier slechts etnolecten en medialecten, b.v. chattaal), maar één ding is zeker: wie ooit als structuralistisch dialectoloog in de linguïstiek is gestapt, hoeft zich nooit meer eenzaam te voelen, want nooit voordien was hij / zij zo goed en nuttig geïntegreerd geweest in het onderzoek naar allerlei aspecten van mensentaal.

Literatuur

- De Vogelaer, G. (2008), *De Nederlandse en Friese subjectmarkering*. Gent.
- Geeraerts, D. & D. Speelman (2003), 'Ma wa zegdegij nu? Da kanekik nie verstaan zelle! Taalgedrag, taalbeleid en taalattitudes in Vlaanderen'. In: J. Stroop (red.), *Waar gaat het Nederlands naartoe?* Amsterdam.
- Gooskens, C. e.a. (2012), 'Perception of geographically conditioned linguistic variation'. In: F. Hinskens & J. Taeldeman (red.), *Language and Space: Dutch*. Te verschijnen bij Mouton De Gruyter, Hamburg / New York.
- Goossens, J. (1969), *Strukturelle Sprachgeographie*. Heidelberg.
- Greenberg, J.H. (1966), 'Some Universals of Grammar'. In: J.H. Greenberg (red.), *Universals of Language*. Cambridge, MIT Press.
- Grondelaers, S. (2012), 'Attitude Measurements in the Low Countries'. In: F. Hinskens & J. Taeldeman (red.), *Language and Space: Dutch*. Te verschijnen bij Mouton De Gruyter, Hamburg / New York.
- Haegeman, L. (1992), *Theory and description in generative syntax: a case study in West Flemish*. Cambridge, C.U.P.
- Hinskens, F. (1993), *Dialect leveling in Limburg. Structural and sociolinguistic aspects*. Nijmegen.
- Hoppenbrouwers, C. (1990), *Het regiolect, van dialect tot Algemeen Nederlands*. Amsterdam.
- Labov, W. (1966), *The social stratification of English in New York City*. Washington.
- Rys, K. (2007), *Dialect as a second language. Linguistic and non-linguistic factors in secondary dialect acquisition by children and adolescents*. Gent.
- Stroop, J. (1998), *Poldernederlands. Waardoor het ABN verdwijnt*. Amsterdam.
- Taeldeman, J. (2008), 'Zich stabiliserende grammaticale kenmerken in Vlaamse tussentaal'. In: *Taal en Tongval*, jg. 60.
- Van Hout, R. (1989), *De structuur van taalvariatie: een sociolinguïstisch onderzoek naar het stadsdialect van Nijmegen*. Dordrecht.

Johan Taeldeman is emeritus hoogleraar Nederlandse taalkunde aan de Universiteit Gent.

e-mail: johan.taeldeman@telenet.be